

Het cirkelmodel

Werken aan veiligheid binnen gezinnen

José Hermans en Wil Verhoeven

Wat moet je doen als je er niet helemaal gerust op bent dat een kind veilig opgroeit? Op basis van jarenlange ervaring ontwikkelden de auteurs van dit artikel samen met anderen het cirkelmodel voor veiligheid in gezinnen. Dit model kan worden ingezet bij het werken met gezinnen of als deskundigheidsbevordering. Het cirkelmodel helpt bij een zorgvuldige oordeels- en besluitvorming en leidt tot concrete stappen in situaties waarbij niet duidelijk is of het kind veilig is.

Het cirkelmodel is samengesteld uit diverse binnen-en buitenlandse inzichten vanuit systemisch denken voor het inschatten van risico's en veiligheid (Munro, 2008). Het heeft als belangrijkste focus de samenwerking met het gezin en de mensen om hen heen, gericht op veiligheid. Het cirkelmodel is onder meer gebaseerd op het gedachtegoed van *Signs of Safety*, het werken vanuit de systeembenadering, presentie en progressiegericht werken. Het vertaalt dit in het concreet doordenken over wat er aan de hand is en welke stappen gezet moeten worden.

Het leren toepassen van het cirkelmodel staat centraal in een *blended* leermodule die individueel en in teams gevolgd kan worden.

Meerwaarde

In dit artikel blikken we eerst kort terug op de manier waarop in de loop der jaren is omgegaan met de aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld. We laten zien hoe de ideeën ontstaan zijn om een hulpmiddel te ontwikkelen voor professionals en gezinnen om een meer gedegen oordeels- en besluitvormingsproces op gang te brengen. Daarna belichten we de achtergrond en theoretische onderbouwing van het model. We geven aan voor wie het model bedoeld is en hoe je kunt leren om dit model als hulpmiddel in te zetten. Vervolgens gaan we in op hoe het cirkelmodel opgebouwd is, waarna we *blended* leren apart belichten. Tot slot laten we aan de hand van een aantal ervaringen zien welke meerwaarde het cirkelmodel heeft gehad voor de professionals.

Doen wat werkt

Bij vermoeden van huiselijk geweld of kindermishandeling willen veel professionals het goed doen, maar ze voelen zich onzeker over hun inschatting of ze weten niet

wat ze moeten doen. Om adequaat te kunnen handelen is het van belang dat zij proberen helder te krijgen waarom zij zich zorgen maken. Wij zijn jarenlang betrokken geweest bij de aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld, waarbij we juist nu moeten terugdenken aan de jaren '80. In deze tijd van aandacht voor seksueel misbruik en van opvang van mishandelde vrouwen en kinderen moesten we nog veel zelf uitzoeken. We deden dit samen met de moeders, slachtoffers en professionals die hiervoor openstonden. Dit was een grote uitdaging, waarbij we in de praktijk leerden hoe we de veiligheid van kinderen konden waarborgen en/of moesten ingrijpen als dat nodig was. Het empoweren van vrouwen kreeg veel aandacht. In deze periode waren er weinig regels en protocollen. Ook was er meer tijd en veel idealisme, en we maakten gebruik van ons gezond verstand. De weg was niet geplaveid, we probeerden te doen wat werkte, waarbij we vaak buiten de gebaande paden traden en nieuwe dingen uitvonden. Er kwam aandacht voor de sociale context. Taboes over kindermishandeling, seksueel misbruik en partnergeweld werden aan de kaak gesteld. Verdere professionalisering was nodig, zowel op het gebied van kennisontwikkeling als deskundigheidsbevordering. Er werd gezocht naar standaarden en regels. Dit resulteerde in een periode waarin regels en protocollen steeds belangrijker werden.

Andere visie

Lange tijd is bij huiselijk geweld gedacht in termen van slachtoffers en daders. Professionals bepaalden de aanpak en de oplossing. Zodoende werd vaak ingegrepen in gezinnen. Er werd vooral óver gezinnen gepraat en weinig met hen. Bij vermoedens van kindermishandeling en huiselijk geweld werd de situatie gemeld, waarbij de melder de zaak overdroeg aan de volgende instantie of persoon. Weliswaar was er recht op zorg vanuit de wet op de Jeugdzorg, maar daarmee kwam de focus te liggen op het beoordelen van de vraag of iemand recht had op gespecialiseerde zorg. Het toenmalige stelsel bevorderde dat professionals een oordeel velden en verantwoordelijkheden overnamen. Dit heeft niet bijgedragen aan het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid van ouders en opvoeders of wat zij zelf aan ondersteuning zouden kunnen organiseren.

**‘Het toenmalige stelsel
bevorderde dat
professionals
een oordeel velden’**

Naar aanleiding van een aantal incidenten en onderzoeken en omdat de zorgkosten te hoog opliepen, is met ingang van 2015 een nieuwe jeugdwet en een nieuwe WMO in werking getreden (de transitie in de jeugdzorg en WMO). De gemeentes werden verantwoordelijk voor beleid en uitvoering. Dit vergde een andere benaderingswijze vanuit een andere visie met meer aandacht voor de eigen kracht, zelfregie en samenwerking in de keten.

Vastlopen in protocollen

Ondanks de transitie en transformatie verloopt de oordeels- en besluitvorming inzake de veiligheid van kinderen in de jeugdzorg nog steeds niet zo dat we nu tevreden achterover mogen leunen. De verwachtingen en wettelijke verantwoordelijkheden van de

werkers die met gezinnen in aanraking komen, staan op papier. Om hier op verantwoorde wijze invulling aan te geven is de tijd nu rijp om iedereen die met gezinnen werkt ook daadwerkelijk te ondersteunen. In de startfase na de transitie was er sprake van onvrede en veel onduidelijkheid. Gaandeweg is verbetering gekomen in de taakafstemming en samenwerking tussen lokale (jeugd)professionals, gemeentes en organisaties die zich specifiek bezighouden met de veiligheid van kinderen, zoals Veilig Thuis en de Raad voor de Kinderbescherming. Wel zijn er nog onduidelijkheden en meningsverschillen over de onderlinge taakverdeling en invulling van de afstemming. Werkers gaan hier verschillend mee om. Zo kan het gebeuren dat de politie in aanraking komt met een situatie van huiselijk geweld, deze inbrengt in het Veiligheidshuis en verwacht dat Veilig Thuis er iets mee doet. Veilig Thuis verwijst dan soms weer terug naar het lokale veld, naar de sociale wijkteams. In zo'n geval handelen veel professionals niet vanuit wat er nodig is voor het gezin en welke rol eenieder hierin kan spelen. De situatie wordt als het ware als een hete aardappel doorgeschoven. Nog steeds lopen we vast in protocollen en regels en kunnen professionals en hun organisaties zich hierachter verschuilen, al dan niet ontmoedigd door de hoeveelheid zaken en tijdgebrek.

Voor een goede aanpak in situaties van huiselijk geweld en kindermishandeling zijn afstemming en nauwe samenwerking nodig tussen alle betrokken professionals in de keten. Deze samenwerking stopt niet als een situatie door een andere professional wordt opgepakt. Zolang een professional of beroepsbeoefenaar te maken heeft met een kind, is het van belang om te kijken wat deze werker in samenwerking met het gezin kan bijdragen aan het geheel. Samenwerken blijft belangrijk.

Risico

Belangrijke uitgangspunten van de transitie en transformatie zijn het nemen van verantwoordelijkheid en de inzet van eigen kracht en mogelijkheden. Een sterke inzet op zelfregie van burgers en gezinnen als uitgangspunt in het WMO-beleid en vraaggericht werken kunnen een reëel risico vormen. Hierdoor kan niet of te laat actief worden gehandeld in ernstige situaties van huiselijk geweld of kindermishandeling. Belangrijk bij dit uitgangspunt is dat *in samenspraak* met betrokkenen eventuele hulp en ondersteuning wordt ingezet. Zowel betrokkenen als professionals dragen hierin verantwoordelijkheden, met specifieke aandacht voor kwetsbare doelgroepen: jeugdigen, mensen met een beperking, (zorgafhankelijke) ouderen. Bij de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling vereist juist dit punt aandacht. Dat geldt ook voor de manier waarop de taken en rollen van de lokale teams en organisaties die zich specifiek met veiligheid bezighouden vanuit deze benadering, op elkaar aansluiten en hoe de aansluiting het best kan worden vormgegeven.

Ondersteuning van de professional

We verwachten van professionals dat zij, ook op grond van de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling, handelen en verantwoordelijkheid nemen voor de signalen die zij zien. Bij vermoedens van onveiligheid hebben zij, ook door de transitie,

meer verantwoordelijkheden gekregen om deze signalen zelf bespreekbaar te maken. Deze veranderingen zijn in korte tijd doorgevoerd en daarbij wordt uitgegaan van een heel ander perspectief: samenwerking met gezinnen en hun netwerk, waarbij eigen oplossingsvermogen centraal staat. Het cirkelmodel is ontwikkeld om de professional in bovenstaand proces te ondersteunen. Het model kan helpen om signalen concreet te maken en een goed beeld te krijgen van de ernst van de situatie en van welke stappen gezet moeten worden. Dit kan samen met het gezin of als deskundigheidsbevordering in teamverband.

‘Het cirkelmodel kan helpen om signalen concreet te maken’

Achtergrond van het cirkelmodel

De inhoud van het cirkelmodel is gebaseerd op diverse theoretische kaders over het inschatten, bespreekbaar maken en beoordelen van veiligheid in gezinssituaties. Zo is het model geïnspireerd op de benaderingswijze van *Signs of Safety* (Turnell & Edwards, 1999), en het omgaan met gezinssituaties waarin kindermishandeling wordt ontkend (Turnell & Essex, 2006). *Signs of Safety* werkt vanuit een oplossingsgerichte benadering aan een samenwerkingsrelatie met de ouders en hun netwerk, die is gericht op het realiseren van veiligheid in gezinnen. Deze benadering kan ook worden toegepast wanneer ouders, ondanks ernstige aanwijzingen, verdenking van kindermishandeling van de hand wijzen. Eileen Munro heeft het beoordelingsproces van zorgwekkende situaties nader uitgewerkt (2008). In het model zijn de door haar ontwikkelde kernvragen voor het beoordelingsproces opgenomen. De gebruikte theoretische kaders en benaderingswijzen die aan het cirkelmodel ten grondslag liggen, hangen met elkaar samen en versterken elkaar door de wijze waarop ze zijn verwerkt en geordend. Het model is voor professionals een hulpmiddel om in teamverband en zo mogelijk ook in gesprek met de gezinsleden de zorgen bespreekbaar te maken en gezamenlijk tot heldere en gedragen vervolgstappen te komen. Bij de ontwikkeling van het cirkelmodel is eveneens gebruik gemaakt van de theorieën en uitgangspunten van progressiegericht werken en de groei mindset (Visser, 2014 en Schlundt Bodien, 2014).

Doelgroepen

Het cirkelmodel is ontworpen voor het werken met gezinnen en professionals en is geschikt voor toepassing in het werken met verschillende doelgroepen:

1. De vragen in het instrument zijn zo gesteld dat concreet en eenvoudig taalgebruik uitgelokt wordt. In de *blended*-leermodule, gebaseerd op de benadering *Signs of Safety*, wordt feedback gegeven op taalgebruik: ‘een 6-8 jarige moet het kunnen begrijpen’. Ouders én kinderen moeten kunnen begrijpen wat van belang is voor de samenwerking gericht op werken aan veiligheid.
2. De basis van het model is het oplossings- en progressiegericht werken. Voor ouders met LVB-problematiek is dit bij uitstek belangrijk, omdat zij vaak al een le-

venslange ervaring hebben met ‘niet kunnen’, ‘het niet goed doen’ of ‘zich niet serieus genomen voelen’. Bij oplossings- en progressiegericht werken gaat het om de eigen oplossingen die passen bij de eigen leefwereld en in kleine stapjes gezet kunnen worden. Uiteraard is dit voor alle doelgroepen van belang, maar voor de LVB-doelgroep een voorwaarde voor het tot stand brengen van veiligheid van het kind.

3. Door het oplossings- en progressiegericht werken ervaren de gezinnen wat zij zelf al (een beetje) kunnen. Dit stimuleert en motiveert om tot eigen oplossingen te komen en de samenwerking met het netwerk en de professionals aan te gaan. Het geeft daarnaast hoop op een betere, veilige toekomst.
4. Het model is gebaseerd op de Presentietheorie (Andries Baart). Voor de LVB-doelgroep is het extra belangrijk om echt verbinding te maken. In het werken met het model vraag je door op het perspectief van betrokkenen zelf. Je neemt hiervoor de tijd die de ander nodig heeft. Je neemt de ander serieus en sluit aan, waardoor je ver weg blijft van betutteling.
5. Het model is gebaseerd op de benadering van *Signs of Safety* en het werk van Eileen Munro over effectieve jeugdbescherming. Het (sociale) netwerk staat hierin centraal. De kern van duurzame veiligheid is alleen te vinden en te creëren in samenwerking met het eigen netwerk. In het kader van LVB is duurzame steun van het netwerk cruciaal.
6. Het model is ten slotte gebaseerd op de theorie van Carol Dweck over ‘groeimindset’ (Dweck, 2002 en 2006, in Schlundt-Bodien (2014)). Zij gaat uit van de leerbaarheid bij mensen. Als mensen iets niet kunnen, kunnen zij dat ‘nog niet’. Haar onderzoek wijst uit dat feedback vanuit deze *mindset* betere leerresultaten geeft en dat mensen zich meer uitgedaagd en gemotiveerd voelen nieuwe uitdagingen aan te gaan. Geloven dat je kunt verbeteren is een voorwaarde voor verbetering. Feedback vanuit een statische *mindset* maakt dat mensen juist minder uitdagingen aangaan.

‘Als mensen iets niet kunnen, kunnen zij dat *nog niet*’

Het cirkelmodel is in de praktijk door professionals getest via een aantal try-outs met teams bij het bespreken van een eigen praktijksituatie, en er is een try-out uitgevoerd om de stappen samen met een gezin te doorlopen. Het toepassen van het cirkelmodel genereerde in alle gevallen nieuwe invalshoeken. Professionele teams bleken grote behoefte te hebben om in teamverband complexe of risicovolle situaties te bespreken. Teamleden voelden zich door het toepassen van het cirkelmodel gesteund en gesterkt in de te nemen vervolgacties.

Toepassing van het cirkelmodel

Professionals komen regelmatig gezinnen tegen waarin het niet goed gaat. Hoe veilig is het daar voor betrokkenen en voor kinderen? Dreigt verwaarlozing of kindermishandeling? Dan moet de professional optreden. Maar hoe dan? Welke stappen moeten gezet worden? Hoe komen ze in contact met het gezin, zodat ze de onveiligheid kunnen aankaarten en met het gezin kunnen samenwerken? Samenwerking met het gezin en het inzetten en versterken van hun eigen mogelijkheden staan in het cirkelmodel voorop. Tegelijkertijd heeft het cirkelmodel ook aandacht voor de specifieke rol van de professional bij het bewaken van de veiligheid en – zo nodig – de inzet van meer indringende vormen van hulp. In het leertraject leer je stap voor stap het cirkelmodel te doorlopen. Samen met het gezin en/of met de betrokken professionals en eventueel het netwerk van het gezin, breng je de situatie rond het kind/gezin in kaart en bespreek je de stappen die nodig zijn om de veiligheid te garanderen en de gezinsituatie te verbeteren. Het cirkelmodel kan worden toegepast in deskundigheidsbe-

vordering van professionals, in teams tijdens het casusoverleg en in samenspraak met gezinnen en hun netwerk

Opbouw van het cirkelmodel

Het cirkelmodel bestaat uit zes cirkels en biedt structuur en concrete handvatten in het proces van het herkennen van signalen van onveiligheid tot en met het maken en bewaken van afspraken.

Het instrument start in de middelste cirkel, wanneer over een concrete situatie zorgen bestaan: 'Ik ben er niet helemaal gerust op dat het goed gaat met dit kind/gezin, omdat...' Dit startpunt leidt de professional naar het concreet benoemen van de (reden tot) zorg. Vervolgens worden de vragen in de opeenvolgende cirkels doorlopen. In een logische volgorde komen stap voor stap krachtige vragen aan bod naar concrete en feitelijke informatie.

1. Wie kunnen het kind/gezin ondersteunen? *De subvragen zijn bedoeld om de gezins-situatie en het netwerk op papier in beeld te brengen.*
2. Wie heeft wat gezien waardoor er zorgen zijn over dit kind/gezin? *In deze stap gaat het over het in kaart brengen van zowel de zorgen als van datgene wat goed gaat.*
3. Wat zijn de feitelijke zorgen? *In deze stap worden concrete zorgen uitgewerkt en benoemd waarom ze zorgelijk zijn en wanneer ze (vooral) aanwezig zijn. In hoeverre hebben betrokkenen hier last van en geven zij aan wat er moet gebeuren?*
4. Risico's en veiligheid? *Stapsgewijs wordt nagegaan wat er kan gebeuren als er niets verandert. Op basis hiervan wordt de veiligheid in kaart gebracht.*
5. Wat moet er volgens eenieder gebeuren? *In deze stap wordt precies en systematisch doorgenomen wat er moet gebeuren, of daar overeenstemming over bestaat, wat het concrete plan wordt voor het kind/gezin (-systeem) en wat voor iedereen hierin de eerste stap is.*

Blended leren

De opleiding 'Werken aan veiligheid in gezinnen' is opgezet volgens het *Blended Learning*-concept. Het *Blended Learning*-concept houdt in dat deelnemers deels online in een digitale leeromgeving en deels in workshops gaan leren. Tijdens de opleiding leren de cursisten het cirkelmodel kennen en toepassen in een virtuele voorbeeld-casus en in twee casussen uit de eigen werkpraktijk. Online wordt gewerkt in een digitale leeromgeving met interactieve oefeningen, uitleg, opdrachten voor de eigen casus, kennisuitwisseling, discussie en individuele feedback van de trainers. Tijdens de workshops wordt nader ingegaan op de toepassing van het model op de eigen casuïstiek en oefenen deelnemers vaardigheden die nodig zijn om het cirkelmodel goed toe te passen. Online leren en de workshops wisselen elkaar af. In totaal zijn er

vier workshops. Zowel bij online als tijdens de workshops leren cursisten hoe zij het cirkelmodel in de eigen praktijk kunnen inzetten.

Tot slot

Het cirkelmodel is een hulpmiddel om samen met gezinnen of in teamverband stapsgewijs te doorgronden wat er aan de hand is bij signalen van onveiligheid en wat nodig is om hierop te reageren en veiligheid te creëren. Onze ervaringen in de drie pilots hebben ons het vertrouwen gegeven dat het bijdraagt aan een zorgvuldige inschatting en beoordeling. De deelnemende professionals waren enthousiast over de concrete stappen die zij konden zetten en raakten weer gemotiveerd voor hun vak. Zij gaven aan dat zij juist hierom ooit voor dit beroep hebben gekozen. Door het gezamenlijk zorgvuldig en stapsgewijs doordenken kwamen ze tot nieuwe inzichten in hun casus of eigen situatie. De tijd nemen om dit gezamenlijk te doen maakte hen ook enthousiast; zij hadden het gevoel hun professionele ruimte te kunnen benutten. Wel gaven zij aan dat het nog best een kunst is om geen conclusies te trekken over een oplossing en een invulling vóórdat de geboden denkstappen zijn doorlopen. Leren werken met het cirkelmodel vereist dan ook een gedegen leertraject. Een *blended* vorm biedt de kans om dit leerproces in eigen tempo te volgen, met teamgenoten en in de eigen praktijk.

**‘Door het gezamenlijk
zorgvuldig en stapsgewijs
doordenken kwamen
professionals tot nieuwe
inzichten’**

De vragencirkel is ontwikkeld door Wil Verhoeven, José Hermans en Ynske de Koning.

De *blended* opleiding is in samenwerking met de ontwikkelaars gemaakt door 2Blearning, bestaande uit Marja Bakker en Johan de Bruin

WIJS bestaat uit: Wil Verhoeven, Ynske de Koning, José Hermans en Sjaak Bons.

José Hermans is docent pedagogiek, huiselijk geweld/gedwongen kader aan de Hogeschool Fontys en freelance ontwikkelaar, trainer voor 2Blearning, lid van het innovatieteam van de William Schrikker Groep en lid van de groep WIJS voor advies en training op het gebied van professionalisering in het sociaal domein.

✉ Josehermans4@gmail.com

Wil Verhoeven is adviseur en trainer met als aandachtsgebied kindermishandeling, huiselijk en seksueel geweld. Ze geeft advies bij samenwerking in de aanpak en deskundigheidsbevordering aan professionals. Zij is lid van de groep WIJS voor advies en training op het gebied van professionalisering in het sociaal domein.

✉ Wilverhoeven3@gmail.com

Literatuur

- Baart, A. (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma
- Jong, de, P. & Berg, I.K. (2004). *De kracht van oplossingen*. Lisse: Harcourt.
- Munro, E. (2008). *Effective child protection*. London: Sage
- Schlundt Bodien, G. (2014). *Ontwikkel je mindset, progressiegericht aan het werk*. Culemborg: Van Duuren
- Turnell, A. & Edwards, S. (2009). *Veilig opgroeien*. (oorspronkelijke titel: Signs of Safety. 1999). Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Visser, C. (2013). *Progressiegericht werken: betekenisvolle vooruitgang*. Driebergen: JustInTime Books